

1481:1

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

VÄRMLAND

Arvika lfs

17/9 1927

Nilsson, Dagny, 1927

Svar på ULMA:s frågelista 16 Bakning

15 bl.4:o

1 " " teckn.

1481:1

X Exc.för ordreg.april 1952
av J.Jacobsson

Bakning.

1. Allmänt.

Verbet taka töjs inf bäka; imp. ja bäka; perf. ja ha bäka. Bak heter bäking f. ut betyder järns arbetet att taka. Husmodern i gårdens skötte om takningen med hjälp av gårdens övriga kvinnor. Männen deltog aldrig i takningen, ut inte heller förekommens bak. Gårdens från gård litt gård.

De stora teunbröd taken ägde rum bröd ut vär. Mjukt bröd takade man, vär det föll rig.

deg heter deg m. ut degig heter degi. Några maträtter med vann på -deg har jag ej hört talas om. Däremot har jag hört talas om något, som kallas läfs f., som gördes av rågnmjöl

acc. och kom-
titet önskar!

x / Har bakat det
i maten mig och
i plattor?

Landsm. Upps. 1461:1

D. Nilsson. 1927, AF VIK A

VRML. Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

uh potatis utan tillsats av jäst uh
som gräddades i stekpannan över el-
den.

Bröd heter brö n., uh jag tror
att därmed menas allt slags bröd både
hårt uh mjukt. Ett brödstycke kallas
bröbet^{en} m eller om det är skuret
av en limpa bröfs^{en} f. En mycket
liten mängd bröd kallas brösm^{en} s^{en} f.
Med bulle (bulla f.) menas van-
ligen de runda recbullarna. De av-
länga bröd som gjordes av grovre
mjöl kallas limpor f. Med käks^{en} f
eller brökä^{ks} f menas antingen en
kaka av det tunnare hårda brödet
eller nsi en kaka av grovt, mjukt
bröd.

Konstigt!

Var brödet till?

Konst?

Landsm. Upps. 1481:1
D. Nilsson. 1927. AF. VIKÅ
VRML. Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

2. Material

Till det vanliga vardagsbrödet användes sammalt rågmjöl och toppsträtt havremjöl. Vetebröd togs också och användes att bjuda fram maude på och vid helgerna. Korn har däremot inte använts till bröd. Det odlas föga på orten och användes blott till malt och gryn. Korn kallas bygg. Utgående från de vanliga siderslagens namn fick man röglöp, hävar bröd, vetebröd och ~~blän~~ bröd. Det renare gjordes av havremjöl och rågmjöl samt potatis.

skall väl vara 9 (eller 8)

x0

Det material varav bröd togs kallas bröverken. Utom siderslagen användes till bröd också potatis och för mycket länge redan ären tack.

Landsm. Upps. 1481:1
D. Nilsson. 1927. ARVIKA
VRML. Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

Verbet jäsa heter i inf. jäst; imp
jästs; perf ha fast. Med fast m.
 menas den jäst man fick när man
 byggde dricka. Den förvärades flytande
 i ett tillslutet träkärl (träbott). I
 den lades ett degs omno d. r. s. en deg-
 klump som var lagom stor till en
 kaka. I de gärdar, där man ej hade
 råd att bygga dricka, fick man lov
 att tugga jäst från bättre bemedlade
 gärdar, ut när järten var hem, skulle
 man om man måste passera över
 enäck kasta i ett kol, för eljest
 blev järten skämd ut dy ingenting till.
 Husmodern såg på degen när den var
 färdigjort (ör jäst) ut te hörde inte
 prova det på något annat sätt.

/Hems inte ut-
 taber tre-?

/tänklodigt!
 av deks-

Landsm. Upps. 1481:1
 D. Nilsson 1927, AF VIK A
 VRML. Frgl. 16

Följande kryddor användes

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

vid takningen: auis, fänköl, kummin
 (kōman) rört (vörtor), rassla ut lingen.
 Med lillbats av lingen gjorde man
 ett sorts bröd som kallades stomp. Man
 tog en degbit (et¹ brö² om en) och ried
 in lingen och stekte gräddade det
 redan som en vanlig mjukt kaka.

1/2" Q alldeles
 säkert? Inte 8
 eller 9(8)?

2/3" det verkar
 långt?

3. Vid takningen använda redskap.

Man tokade i köket (kōrvon) i
 den egentliga sagsman visste inget
 ting om takhäll men en 92-årig gum-
 ma berättade att man vid tak av häre-
 bröd använde en viskav takhäll, som
 placerades över elden.

Bakugren kallas bak om en
 eller bara om en. Bakugns tälne
 (oms t st om en) består av tegel eller tälj-
 sten och var slät som golvet. Uppel-

Landsm. Upps. 1481:1
 D. Nilsson. 1927. A.F.V.I.K.A

VRML. Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

ningen skedde i samma rum som brödet
 gräddades, ut man eldade med kast^{re}.
 (kast^{re} m.) Under järns gräddningen
 (st^äcker^ga) eldade man i lyshålet (lys-
 t^g r^o n) med finluggen granred för att
 brödet skulle bli gräddat också på
 översidan. Bakugnen hade alltså två
 öppningar på framsidan dels den egent-
 liga bakugns öppningen ut till lyshålet.
 Man provade temperaturen i ugnen
 genom att pro^ggrädda en kaka. Var
 ugnen då för varm slängde man in
 en näve grovt salt.

Träg kallas tr^g m. Det var alltså
 arslängt. Mycket gamla träg är ofta
 urholkade ut en enda stam men de
 yngre är la^gade ihop av trädet.
 Bakbord användes vanligen inte.

1919
 Landsm. Upps. 1481:1
 D. Nilsson. 1927. A. F. VIKÅ
 VRML. Frgl. 16

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrml

Man tokade på det reuskuade takbo-
det eller på en särskild takskiva, som
var lagd ovanpå detta och som Toys
ut näi man inte tokade.

1/2.11

Vid takningen användes dels en
slät karle och dels en kruskarle
(kruskarle m.). Den senare vid tunn-
brödbakningen. För att skära isär brö-
ämnena användes en degspade av järn.
För att plocka kakor använde man
dels en vanlig pick (pick m.) och dels
en rullpick (rullpick m.) I stället för
att plocka det mjuka brödet brukade
man stundom in dela det i rutor
med ett så särskilt redskap som
kallas knuck. Denna bestod av ett lag-
gigt stålblad förenat med handtag.
(Se teckning!)

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrml

Teckn. s. 16.

Landsm. Upps. 1481:1
D. Nilsson. 1927. ARVIKA
VRML. Frgl. 16

För att göra den eggen för gräv-
ningen använde man en glödraka
grödraka f försedd med ett långt
skäp och en sopa (söpa f) av tall-
ris också den försedd med ett långt
skäp. För att skjuta in brödet i
eggen användes ett redskap som kalla-
des skäst f j s f. Det var runt och
ungefär lika stort som en brödkaka
och försedd med ett långt skäp. Det
var av trä. För att ta ut brödet ur eg-
gen använde man ett redskap, som
hette grejsal f. Detta var också av trä
och försedd med ett långt skäp men
var g runt utan rektangulärt med den
kort sidan som var motsatt skäpet något
rundad. För att göra hålet i kakan an-
vände man ett brödhorn (brödhorn)

acc rik kavat!

x) gräst ob!

ob!

Landsm. Upps. 1481:1
D. Nilsson. 1927. AR VIK

VRML. Frgl. 16

acc rik kavat!

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrml

skn. 6-16

skn. p. 16

4. Det vanliga brödet och dess bakning.

Om man var tillfälligt ¹ b. 12
brödlös kunde man antingen göra s. k.
löfsa, vars beredning jag följt beskri-
vit, eller också en s. k. k¹st¹ b¹ll¹ f. ¹ k¹st¹ b¹ll¹ f.

Denna gjordes av skrämjöl och grädda-
des på glöken i spisen.
I vardagslag användes r¹g¹ b¹rd¹,
br¹an b¹rd¹ och hav¹or b¹rd¹. Till havrebröd
sättes degen av v¹is v¹l¹en och det
jästes ej. Det bakades mycket tunt.

Blandbrödet gjordes av rågmjöl,
skrämjöl och potatis. Potatisen koka-
des, skalades och maldes l¹gen fö¹re bak-
ningen på en särskild kr¹an (f¹ör ap¹tr¹-
kr¹an f.) (se fotografi) och degen sättes
på kr¹allen (de k¹ns d¹ på kv¹äl¹) i
baktr¹äget. På kr¹allen hade man också

k¹st¹ b¹ll¹ f.

kv¹äl

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

foto se
acc. 1481:2

Landsm. Upps. 1481:1
D. Nilsson. 1927. A. F. VIKÅ

VRML. Frgl. 16'

i jätten ut då saltades ären degen.
 På smorgonen gjordes man opp degen
 med om den ut lät den stå att jäsa.
 Därpå skulle den tåkas ut. Man dela-
 de då upp den stora degen i mindre
 delar ut med hjälp av degspaden
 skar man av bitar som var lagom
 stora för en kaka. Dessa kallades
 brödamnen (brödamns r.) Brödamne-
 na klappades ^{ut} med händerna
 ut kavlades i samma ^{slags} mjöl, som
 degen var gjord av. Man kavlade
 fram ut tillbaka över den blivande
 kakan alltunder det man med han-
 den lät den glida runt så att den
 skulle bli jämn ut fin i kanten
 och rund i formen. De enkla kakorna
 gjordes ungefär halvtvåns tjocka ut så

vidt att de voro lagoma för tskugus-
 tollnen kakorna pickades eller behand-
 lades med den jämt omblade kuckon.^{1/2}
 Hålet i kakan gjordes med ett bröd-
 horn ut vanligen mitt i kakan.
 När det gällde rågrödet kunde
 det dock hända att man gjorde
 hålet i kanten, ut det mjuka brödet,
 som behandlades med kuckon hade
 inget hål alls.

Veibet grödda användes
 knappast i Värmland. Man säger
 att man steker både bröd ut pann-
 kaka. Brödet gröddades blott på en
 sida. Värmen från lyshålet gjordes
 det mycket brunt på översidan. Brö-
 degen som blev kvar i träget ut
 på veibet gjordes som s.k. kuckor.

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrml

Landsm. Upps. 1481:1
 D. Nilsson. 1927. ~~XXXXXX~~ ARVIKA I fs
 Frgl. 16 VRML.

kaks. Det ^{tunna} brödet placerades
 på ett s. k. takjal: kökstaket
 för att torra ut sedan hängdes
 brödspellen ut i stolpsorden (stopp-
 boa f.) Ofta fyllde brödet en fem-
 sel spelt. Det mjuka brödet förvarades
 i ett övertäckt baktråg.

1/2 genus?

[Händ!]

3/4.9.

Tunnbrödet bakades dels med
 dels utan potatis tillsats. I havrebrödet
 fanns ej potatis. Däremot i bland-
 brödet. Potatisen "skalades", kokades
 ut smaldes dagen före bakningen
 på en s. k. jättopp & krydd. Denna
 var av trä. Se för övrigt fotografiet!
 Hven mjölet, jästen ut sellet tillsattes
 dagen före baket.

3. Kompl. 1955: läk jäl, n.; ordet ej närmare bekant; anordningen
under teket hette ammars epet, n., när det gällde en stång för
pig.

5. Vid speciella tillfällen tåkat bröd.

a. Nödbröd

Om nödbrodet har det varit mycket svårt att få upplysning, då de som var med om att tåka ut äta det i allmänhet äro döda för länge sedan. De nu levande gamla äro ha blott hört det ontalas ut kunna i allmänhet ej ge några detaljerade beskrifningar av hur det beredes. En av socknens alla äldsta invånare, den nu 92-åriga prästen Libelius hade hört sin mor säga att man i Nordmark under nödåren 1810-14 gjorde bröd av bjötkark som man torkade ut malde på handkvarn. Troligt andra uppgifter var det tallen som fick stå

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

Landsm. Upps. 1481:1
 D. Nilsson. 1927. XXXX
 ARVIKA I fs
 Frgl. 16 VRML.

till tjänst med varken. Man tog då
den tjocka varken nere på Tallstam-
maena, torkade ut smalde den ut
använde den att dryga ut det
knappa mjölet med. Av bakmjölet
togs det tunnbröd.

b. Högstids bröd

Vid julen ut de andra stora helgerna
använde man åtminstone i de större
gårdarna mjukt, gott bröd. Vord limpan
var en specialitet för julen. Vid julen
togs också veltbröd ut små kakor.

Småkaka skulle ges åt
de närmaste grannarna, när man
hade bakat. Åtminstone var detta sed
i mer fiskostiga gårdar.

Landsm. Upps. 1481:1

D. Nilsson. 1927
Frgl. 16

VRML. XXXX ARVIKA
VRML.

Minna förmånsta sagdsman är
 hemmansägare änkan fru Kristina
 Persson född 1846 i Höjvatta och
 bosatt under hela sitt liv i Mell-
 byn och Höjvatta båda belägna inom
 Briviks landsförsamling och hemmans-
 ägaren herr Axel Gerdén född 1875
 i Mötterns Briviks landsförsamling
 och bosatt där under hela sitt
 liv. —

Samma tecken ha använts för
 både främre och bakre g och k då
 jag funnit det värt att skilja
 dem åt.

Vid kontrollunders. sommaren 1955 anlätades som meddelare:

- Agnis Jakobsson, Kärksnössen, of. 9/1 1882.
- Anna Gerdén, Möttern, of. 2/15 1878

(A.J.)
 (A.G.) / J. Jacobson

Landsm. Upps. 1481:1
 D. Nilsson. 1927. ARVIKA
 VRML.

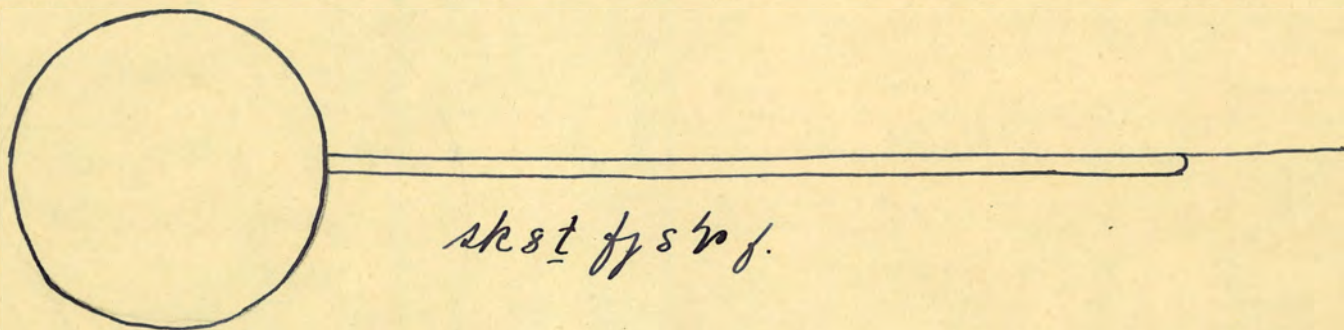
Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Accnr. 1481:1, D. Nilsson, Vrm

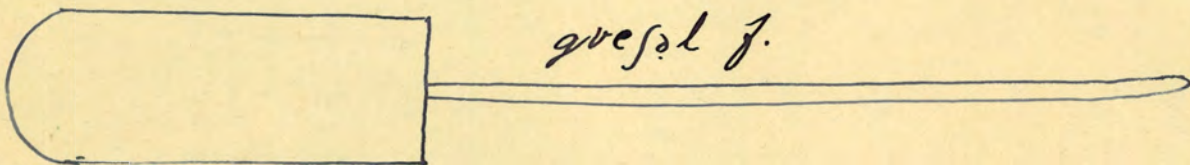
kuck on.

njuk bñdskaka
behandlad med kuck.

skst f s b f.

gvesal f.

Landsm. Upps. 1481:1

D. Nilsson. 1927. ARVIKA
VRML.

Frel. 16